

АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЇ «ПАТРІОТИЗМ» У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

На сьогодні гостро постає питання патріотичного виховання молоді у глобалізованому суспільстві. До першочергових завдань держави належить формування патріотизму молодого покоління як складника громадських цінностей. Патріотизм постає не як абстрактне почуття самовідданої любові до рідної землі, її народу, держави, а як любов до рідного слова, обожнювання своєї малої батьківщини, щирий інтерес до вітчизняної історії, шанування героїв і видатних співвітчизників.

Підґрунтям для розробки окресленої проблеми стали праці таких відомих філософів, як Г. Сковорода, І. Франко, С. Петлюра, Л. Костенко, Н. Волошина, В. Шинкарук тощо; знаних соціологів – Є. Біленького, М. Козловця, М. Пірен; визначних педагогів, а саме А. Макаренка, Г. Ващенко, О. Коляди, А. Кузьмінського, В. Омеляненка, В. Мосіяшенка, В. Довбня та ін.

Мета нашої статті полягає в аналізі основних аспектів та особливостей поняття «патріотизм» у соціально-педагогічній науці.

Відповідно до мети нами окреслено такі завдання:

1. Проаналізувати погляди науковців щодо поняття «патріотизм».
2. Визначити особливості «патріотизму» на сучасному етапі.

У роботах науковців значну увагу приділено філософським, соціологічним, педагогічним аспектам патріотизму.

Насамперед слід з'ясувати суть поняття «патріотизм» з позиції філософії. Так, у філософському енциклопедичному словнику «патріотизм» розглянуто як любов до Батьківщини, відповідальність за її долю й готовність служити її інтересам, якщо потрібно самовіддано боронити здобутки свого народу; соціально-політичний і моральний принцип, що загалом виражає названі вище почуття та емоційні стани. Патріотизм як соціально-психологічне почуття має широкий спектр виявів: від гордості за досягнення Вітчизни (у науці, економічній діяльності, спорті тощо), поваги до історичного минулого, дбайливого ставлення до народної пам'яті, збереження та опанування національними й культурними традиціями до гіркоти переживань за невдачі та втрати рідної країни, страждань через її біди [1, с. 471].

Вагомий внесок у відродження українського патріотизму зробили Г. Сковорода, І. Франко, С. Петлюра, Л. Костенко, Н. Волошина та ін.

Демонструючи свою високу патріотичну позицію, каменярь І. Франко та його товариші виступають у відкритому листі до редакції газети «Правди»: «Життя» ми уважаємо найвищим добром, що коли б прийшлося його віддати в обороні високих принципів людськості, в обороні свободи і добра – народу, ми ані на хвилю не завагуємось се вчинити» [2, с. 404]. У листі чітко простежуємо неабияку відданість та любов до українського народу. Нав'язування формальної ідеологічної концепції патріотизму, уважає «вічний революціонер», суперечить вільному становленню та розвитку молодого покоління.

За твердженням Голови директорії Симона Петлюри, «патріотизм – це активна любов до своєї Вітчизни, до свого народу; це чин, благородні стремління кожного сину народу заслужити це ім'я. Пасивна любов до краю у запічку не є патріотизмом» [3, с. 94]. У своїй публіцистичній праці «Про патріотизм» автор виражає впевненість у тому, що патріотизм і «надалі залишатиметься великим,

могучим стимулом до благородних і творчих одиниць чи цілого народу на шляху до здійснення національних чи вселюдських ідеалів» [Там само, с. 95].

Сучасний український філософ Л. Костенко на відкритій лекції в Національному університеті Києво-Могилянській Академії визначає етапи тяжкого шляху розвитку України: «фізичне знищення, духовна експропріація, генетичні мутації, цілеспрямоване перемішування народів на її території...» [4, с. 29]. Однак країна не зникла саме завдяки своїй національній самобутності. Л. Костенко закликає до повернення української мови, історії, культури, оскільки це є важливими чинниками національної ідентичності. Сьогодні, сприятливий час для розбудови держави, яка не руйнує особистість, а навпаки, особистість «будує державу, саму себе, і своє гідне життя, і гуманітарну ауру своєї нації» [Там само, с. 31].

Аналізуючи доробки зарубіжних та вітчизняних філософів, Н. Волошина розглядає патріотизм як «шанування місця свого народження, і місця постійного мешкання (малої Батьківщини), і своєї країни (Батьківщини у широкому розумінні цього слова), любов і турботу про них. Це почуття виникає і розвивається, все більш соціалізуючись і збагачуючись, у процесі духовно-етичного розвитку» [5, с. 75].

Отже, на думку філософів, патріотизм – це активна, небайдужа позиція особистості до своєї країни, яка виявляється в почутті любові та турботи до своєї Батьківщини. Це моральне почуття, яке формувалося протягом значного періоду історичного часу.

Психолого-педагогічний словник дає таке визначення патріотизму: «це почуття любові до своєї Вітчизни, готовність підкоряти свої особисті та групові інтереси загальним інтересам країни, вірно служити їй та захищати її» [6, с. 571].

Великий тлумачний словник розглядає поняття «патріотизм» як любов до своєї Батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви та подвиги [7, с. 711].

У словнику С. Ожегова патріотизм – це віданність та любов до своєї Вітчизни, до свого народу [8].

За словником В. Даля патріотизм – любов до Вітчизни. Патріотичний, вітчизняний, повний любові до Вітчизни [9, с. 24].

У соціологічному словнику патріотизм (від грецького *patris*) означає «батьківщина», «вітчизна». Таке поняття означає любов до Батьківщини, відданість своїй вітчизні, своєму народові [10, с. 210]. Погляд соціологів на проблему формування патріотизму вбачається у важливості дослідження патріотичності, адже зміни, які відбуваються сьогодні в соціальних факторах впливають на формування особистості. Саме дослідження патріотичності в сучасному суспільстві допоможе організувати процес виховної роботи більш результативно.

Глибше розкрити сутність поняття «патріотизм» дозволить аналіз визначних педагогічних джерел. В українському педагогічному словнику подається тлумачення патріотизму як одного з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється у практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Патріотизм – соціально-історичне явище. Виховання патріотизму – важливий складник виховної діяльності школи. У процесі вивчення різних навчальних предметів в учнів формуються патріотичні погляди й переконання [11, с. 249].

Неабияку увагу вихованню громадянина приділяють видатні українські педагоги, наприклад, А. Макаренко вважає це одним із основних завдань

суспільства. Він використовує «стандарт», де кожен повинен бути сміливим, мужнім, чесним, працелюбним патріотом» [12, с. 47].

«Здоровий патріотизм», за Г. Ващенко, не виключає доброго ставлення й пошани до інших народів. Так само, як добре вихована людина поважає власну гідність і разом з тим – гідність інших людей, і справжній патріот поважає права й гідність інших народів [13, с. 181]. На думку національного педагога Г. Ващенка, «здоровий патріотизм, як і моральність, виховується на ґрунті віри в ідеали». Підкреслюючи не тільки єдність, але й спорідненість моралі, що від Бога та національних цінностей, Г. Ващенко тим самим наближує нашу свідомість і нашу педагогіку до того духовного синтезу релігії й патріотизму, який робить деякі народи в історії особливо стійкими й непереможними навіть у важких історичних умовах (єврейство у світовій історії, чеченці в боротьбі з Москвою) [14, с. 40].

Патріотизм, із позиції українського педагога О. Коляди, – це «почуття любові до своєї Батьківщини, усвідомлення громадської відповідальності за її долю, інтереси» [15, с. 3]. О. Коляда виділяє таке поняття, як «радянський патріотизм», який неабияк виявився в роки Великої Вітчизняної війни, саме тоді сила патріотизму та незламність бойового духу захисників допомогли перемогти ворога. «Високі морально-політичні якості наших воїнів, любов до Батьківщини і ненависть до ворога, стійкість і віра у перемогу, у справедливість справи, за яку йшли в бій, – ось складники тієї могутньої сили, що завдала гітлерівському вермахту першої великої поразки в другій світовій війні» [15, с. 18].

Відомі українські педагоги А. Кузьмінський та В. Омеляненко вважають, що «патріотизм пронизує все, що пізнає, робить, до чого прагне й що любить людина, якщо вона патріот» [16, с. 180]. Джерела патріотизму науковці вбачають у любові до рідної домівки, батьків, Батьківщини.

«Людам з високим рівнем національної свідомості властивий високий інтерес до суспільних подій, вони характеризуються більш високим рівнем участі в суспільному житті, у тому числі й житті політичному. Це зумовлено тим, що людина з виразною ідентифікацією себе як члена великої спільноти живе проблемами цієї спільноти, а не лише своїми власними, точніше, сприймає їх як свої власні. Саме така позиція і характеризується як патріотизм – любов до Батьківщини, відданість їй, прагнення служити її інтересам, відчуття взаємопов'язаності власної долі з долею батьківщини» [17, с. 22]. М. Ілляш важливим чинником, який впливає на добробут країни, бачить виховання молоді в дусі патріотизму та національної свідомості. «Незалежну, самостійну і справді демократичну українську державу можуть розбудувати лише її палкі патріоти, національно свідомі і патріотично налаштовані громадяни, об'єднані національною ідеєю – ідеєю незалежності і соборної державності» [Там само, с. 19].

Акцентуючи на народних традиціях виховання як важливого орієнтиру у вихованні високоморальних якостей особистості, В. Мосіяшенко виділяє основні принципи морального кодексу народу, серед них – патріотизм як «Любов до Батьківщини, готовність її захищати, боротися проти соціального гноблення й несправедливості, єднання в боротьбі. Палка любов до Вітчизни, мужність у боротьбі за щастя свого народу, повага до інших народів – одна з головних заповідей народної моралі: «Кожному мила своя країна», «Грудка рідної землі дорожча від пуда золота», «Негідником той називається, хто домівки рідної цурається» [18, с. 59]. Патріотизм, любов до рідного краю, мужність, ненависть до ворогів, зазначає педагог, є притаманними для українського народу.

Отже, відомі педагоги розглядають патріотизм як важливу моральну цінність, яку необхідно формувати в процесі виховання молодого покоління.

Формування патріотичних поглядів і переконань є основою для розвитку та укріплення держави. Важливим є той момент, що виховна діяльність з формування патріотичності має реалізовуватися у формі живого діалогу та активній взаємодії учасників, адже патріотичності притаманне усвідомлення справжніх цінностей та залучення до них згідно з власними почуттями та волею. Тільки завдяки конструктивному діалогу і свободі вільного вибору особистості можна буде досягти поставлених спільних цілей.

Патріотизм як явище соціально-історичне в різні епохи мало різний соціальний і класовий зміст [19, с. 447]. У сучасних же умовах глобалізаційних змін відбувається становлення особистості. Звичайно, трансформації, які відбуваються сьогодні в суспільному житті, відбиваються не тільки на поведінці, а й життєвих орієнтирах молодого покоління. Однак надалі саме воно визначатиме майбутні перспективи країни, тому передумовою ефективного розвитку держави є робота з формування свідомого патріотичного ставлення молоді до власної держави. Виховувати всебічно розвинену, креативну, ініціативну, патріотично налаштовану особистість є першочерговим завданням держави. «Національне та патріотичне виховання мають сприяти якомога повнішому набуттю молодими громадянами необхідного соціального досвіду, успадкуванню кращих духовних надбань нашого народу у поєднанні з надбаннями інших народів, утвердженню високої культури взаємин між людьми різних національностей, формування у юнаків та дівчат кращих особистісних рис громадян української держави, високої загальної культури і духовності» [17, с. 13]. Тому виховання патріотично-налаштованої особистості передбачає формування широкого кола світогляду, активної життєвої позиції, високої духовно-моральної культури.

Отже, аналіз філософської, соціологічної та педагогічної літератури засвідчує, що створення та впровадження ефективних організаційних форм соціально-виховної роботи у процес патріотичного виховання молоді є відкритим питанням на сучасному етапі сьогодення. Основою патріотичного виховання молоді може стати українська етнопедагогіка, у якій відображена педагогічна мудрість та багатовіковий досвід поколінь. Ефективними формами патріотичного виховання можуть бути екскурсії до етнографічних, краєзнавчих музеїв, проведення державних та національних свят, фестивалів, конкурсів, вікторин, виставок, зустрічей з відомими українцями сьогодення, походи до місць козацької слави тощо. Утвердження такої моральної цінності, як патріотизм, сприятиме позитивним змінам у житті суспільства загалом.

Література

1. **Філософський** енциклопедичний словник : довідкове видання / ред. кол.: В. І. Шинкарук. – К. : «Абрис», 2002 р. – 742 с.
2. **Історія** філософії України. Хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. – К. : Либідь, 1993. – 560 с.
3. **Петлюра С.** Патріотизм / С. Петлюра // Розбудова держави. – 1997. – № 7 – 8. – С. 94 – 101.
4. **Костенко Л.** Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала : Лекція прочитана в Національному університеті «Києво-Могилянська Академія» 1 вересня 1999 р. / Л. Костенко. – 2-ге вид. – К. : Видав. дім «Києво-Могилянська Академія», 2005. – 32 с.
5. **Волошина Н.** Філософські погляди на сутність патріотизму як інформаційно-психологічну складову інформаційної безпеки / Н. Волошина // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. – 2009. – № 1 (4). – С. 72 – 75.

- 6. Психолого-педагогический** словарь / сост. Е. С. Рапацевич. – Минск : «Соврем. слово», 2006. – 928 с.
- 7. Великий** тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
- 8. Ожегов С. И.** Словарь русского языка : 70.000 слов / под. ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Русс. яз., 1991. – 917 с.
- 9. Даль В. И.** Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. – М. : Рус. яз., 1989. – Т. 3 : П., 1990. – 555 с.
- 10. Соціологія** : словник термінів і понять / за заг. ред. Є. А. Біленького, М. А. Козловця / упоряд. : Є. А. Біленький, В. М. Дебой, М. А. Козловець, А. А. Котвицький та ін. – К. : Кондор, 2006. – 372 с.
- 11. Гончаренко Семен.** Український педагогічний словник / С. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
- 12. Макаренко А. С.** Воспитание гражданина / А. С. Макаренко / сост. Р. М. Бескина, М. Д. Виноградова. – М. : Просвещение, 1988. – 304 с.
- 13. Довбня В. М.** Філософія освіти Г. Г. Ващенко : навч.-метод. посіб. / В. М. Довбня. – Ніжин : ТОВ «Вид. «Аспект-Поліграф», 2010. – 300 с.
- 14. Видатний** національний педагог Григорій Ващенко : зб. матеріалів до 125-річчя від дня народження / авт.-упоряд., наук. ред. проф. А. Погрібний. – К. : Аспект-Поліграф, 2003. – 64 с.
- 15. Коляда О. Я.** Виховуємо патріотів-інтернаціоналістів / О. Я. Коляда / під ред. Г. І. Підлуцького. – К. : Рад. шк., 1986. – 101 с.
- 16. Кузьмінський А. І.** Педагогіка родинного виховання : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання, 2009. – 324 с.
- 17. Виховання** національно свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління, створення умов для його розвитку як чинник забезпечення національних інтересів України : аналітично-інформаційні матеріали за ред. М. М. Ілляш. – К. : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 191 с.
- 18. Мосіяшенко В. А.** Українська етнопедагогіка : навч. посіб. / В. А. Мосіяшенко. – Суми : ВТД «Університетська книга». – 2005. – 176 с.
- 19. Політичний** словник / за ред. В. К. Врублевського, А. В. Кудрицького, В. М. Мазура. – К. : Гол. ред. укр. рад. енцикл., 1982. – 560 с.

* * *

Стех Є. О. Аналіз дефініції «патріотизм» у соціально-педагогічній науці

У статті проаналізовано основні аспекти та особливості поняття «патріотизм» та узагальнено підходи в соціально-педагогічній науці.

Ключові слова: патріотизм, національна свідомість, національне, патріотичне виховання

Стех Е. А. Анализ дефиниции «патриотизм» в социально-педагогической науке

В статье проанализированы основные аспекты и особенности понятия «патриотизм» и обобщено подходы в социально-педагогической науке.

Ключевые слова: патриотизм, национальное сознание, национальное, патриотическое воспитание.

Stekh Ye. O. Analysis of definition «patriotism» in sociopedagogical science

The article contains the analysis of basic aspects and features of concept «patriotism» and generalized approaches in socialpedagogical science.

Key words: patriotism, national consciousness, national, patriotic education.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2011 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.